

SURİYE VE LİBYA'DA MEYDANA GELEN ÇATIŞMALARIN VEKÂLET SAVAŞI TEORİSİ KAPSAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI

Ali GÖK*

Öz

Savaşların tek aktörünün devlet olmadığı fikrinden hareketle, devlet dışı aktörlerin savaşlardaki rolünü belirleme arayışında olan vekâlet savaşları, savaşların sonucunu etkilemek isteyen üçüncü tarafların, başka aktörler vasıtasıyla çatışmaya dolaylı olarak girmesi olarak ifade edilmektedir. Bu tanım doğrultusunda birden fazla vekil aktör, silah, eğitim ve finansman kanalı ile çeşitli politik amaçlar doğrultusunda asil aktörler (vekil aktöre sponsor olan devlet) tarafından desteklendiğinden Arap baharı sonrası Suriye ve Libya'da meydana gelen çatışmaların doğası ve karakteri vekâlet savaşının çıkarımlarına uymaktadır. Ancak bu çatışmalar her ne kadar asil aktörlerin, vekil olarak hareket eden aktörlere verdikleri destek üzerinden, vekâlet savaşları olarak kavramsallaştırılsa da kendi içlerinde işleyiş bakımından farklılıkları bulunmaktadır. Bu çalışmada, Arap baharı sonrası Suriye ve Libya'da meydana gelen çatışmalar üzerinden söz konusu farklılıklar ortaya konmakla birlikte hangi saiklerle devletlerin ve devlet dışı aktörlerin vekâlet savaşlarına müdahil oldukları ve asil-vekil ilişkilerinin ardındaki farklı stratejik etkileşimlerin kuramsal olarak nasıl açıklanabileceği sorularına cevap aranmıştır. Söz konusu çatışmalar arasındaki farklılıklar nitel araştırma yöntemi ve karşılaştırmalı vaka analizi kullanılarak ele alınmıştır. İki vaka arasında karşılaştırma yapılırken değişken olarak aktörlerin amaçları ve bu amaçlar doğrultusunda kurdukları bağının boyutları (asil-vekil ilişkisinin türü) esas alınmış olup, bu yöntemle vekâlet savaşlarının hem kurulan bağ hem de amaç bakımından tek yönlü olmadığı, bunun yerine kendi içerisinde karşılıklı ve farklı boyutlara sahip olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vekâlet Savaşı, Arap Baharı, Suriye, Libya.

COMPARISON OF THE CONFLICTS IN SYRIA AND LIBYA UNDER THE PROXY WAR THEORY

Abstract

Regarding the idea that the state is not the only actor of wars, proxy wars, which seek to determine the role of non-state actors in wars, are recognized as the indirect entry of third parties into conflict desiring to influence the political outcome of wars. The nature and character of the conflicts that took place in Syria and Libya following the Arab Spring resemble the implications of the proxy war, as more than one proxy actors are supported by the main actors (the state sponsoring the proxy actor) for certain political purposes with weapons, training and financing channels. Although these conflicts are conceptualized as proxy wars based on the support of the main actors to actors functioning as proxies, have differences in terms of activity. In this study, the differences in the conflicts that occurred in Syria and Libya after the Arab Spring were revealed. Answers were sought to questions about which motives States and non-state actors were involved in proxy wars and how the different strategic interactions behind Noble-proxy relations could theoretically be explained. The conflicts that escalated in Syria and Libya were selected as sample cases to test the proxy war. When comparing between two cases, the dimensions of the surrogate bond between actors (the type of noble-surrogate relationship) and their purpose were based as a variable. By this method, it has been tried to show that proxy wars are not one-way in terms of both the established bond and the purpose, but instead have mutual and different dimensions within themselves.

Keywords: Proxy War, Arab Spring, Syria, Libya.

* Öğr.Gör. Dr., Gaziantep Üniversitesi, aligok86@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0734-459X

GİRİŞ

Devletlerin yanında devlet dışı aktörlerin de çatışmalarda giderek yoğun bir şekilde yer alması ve bu vesileyle de şiddetin devlet tekelinden çıkıp giderek özelleşmesi, devletin ana aktör olduğu geleneksel savaş yaklaşımlarının savaş çalışmaları literatüründe sorgulanmasına neden olmuştur. Bu noktada savaş çalışmaları literatürü, savaşların tek aktörünün devlet olmadığı düşüncesinden hareketle, devlet dışı aktörlerin savaşlardaki konumunu ortaya koyma arayışında olan vekâlet savaşları üzerinden bir model ortaya koymaya çalışarak günümüz savaşlarını açıklama arayışı içerisine girmiştir. Bu durumun neticesinde konvansiyonel unsurlar ile konvansiyonel olmayan unsurların aynı savaş sahasında iç içe geçtiği ve doğrudan müdahale yerine, dolaylı müdahale stratejisini benimseyen vekâlet savaşları yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Ancak genel görüşün aksine, vekâlet savaşı sadece günümüz savaşlarına özgü bir durum olmamakla birlikte, vekil aktörler tarih boyunca üçüncü şahısların politik hedeflerini yerine getirme aracı olarak kullanılmışlardır. Bununla birlikte vekâlet savaşı ancak 20. yüzyılda verimli bir çatışma biçimine dönüşmüştür. Çünkü 20 yüzyılda topyekün savaşlarda, doğrudan savaşa müdahil olmanın devletler açısından olumsuz sonuçlarının (maliyet, yüksek asker kaybı, siyasi yıkım) artmasıyla birlikte, vekil aktörlerle dolaylı müdahale tercih sebebi olmuştur. Benzer şekilde Soğuk Savaş dönemi de nükleer silahların neden olduğu paradoks, ABD ve Sovyetler Birliği'ni doğrudan karşı karşıya gelmekten alıkoyarak, vekil aktör kullanımına itmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise hem küresel hem de bölgesel aktörleri vekâlet savaşlarına yönlendiren unsur, dolaylı müdahalenin çıkarlarını maksimize etmeyi sağlayan, uygun ve maliyeti düşük bir araç olduğu yönündeki algıdır.

Genel olarak vekâlet savaşları, Soğuk Savaş döneminde ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki güç mücadelesi ekseninde gelişen dolaylı çatışmaları açıklamak için kullanılsa da 11 Eylül sonrası dönemde Lübnan, Suriye, Libya ve Ukrayna gibi ülkelerde meydana gelen çatışmaları açıklamak için bir kez daha araştırmacıların ve politikacıların yoğun ilgi odağı olmuştur.

Özellikle Suriye ve Libya'daki çatışmalarda birden fazla vekil aktör, silah, eğitim ve finansman bağlamında farklı politik hedeflere sahip asil aktörler tarafından desteklendiğinden ve kullanıldıklarından, bu ülkede meydana gelen çatışmalar vekâlet savaşı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu bağlamda, her ne kadar asil aktörlerin vekil olarak hareket eden aktörlere verdikleri destek üzerinden bu çatışmalar vekâlet savaşları olarak kavramsallaştırılsa da kendi içlerinde farklılıkları bulunmaktadır. Bu çalışmada, söz konusu farklılıklar ortaya konmakla

birlikte, bu çatışmalar arasındaki farklılıklar nitel araştırma yöntemi ve karşılaştırmalı vaka analizi kullanılarak ele alınmıştır. Bu yöntemle vekâlet savaşının tek bir savaş stratejisine özgü olmadığı, bunun yerine kendi içerisinde farklı boyutlara sahip olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Özetle, çalışmada iki varsayıma dikkat çekilmektedir: (1) vekâlet savaşlarının farklı saiklerle yapıldığının ortaya konulması; (2) vekâlet savaşlarında asil-vekil ilişkilerinin ardındaki farklı stratejik etkileşimlerin kuramsal olarak ortaya konulması ihtiyacı.

Bu amaç doğrultusunda çalışmada öncelikle birinci bölümde vekâlet savaşının kavramsal ve kuramsal gelişimine yer verilmiş olup, ikinci ve üçüncü bölümde ise, Suriye ve Libya'daki çatışmalar vekâlet savaşı yaklaşımı üzerinden analiz edilmiştir. Son bölümde ise, Suriye ve Libya'da yürütülen vekâlet savaşının benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırmalı olarak ortaya konmakla birlikte, hangi saiklerle devletlerin ve devlet dışı aktörlerin vekâlet savaşlarına müdahil oldukları ve asil-vekil ilişkilerinin ardındaki farklı stratejik etkileşimlerin kuramsal olarak nasıl açıklanabileceği sorularına cevap aranmıştır. İki vaka arasında karşılaştırma yapılırken, değişken olarak, aktörlerin amaçları ve bu amaç doğrultusunda kurdukları bağın boyutları (asil-vekil ilişkisinin türü) esas alınmış olup, bu yöntemle vekâlet savaşlarının hem amaç hem de kurulan bağ bakımından farklı boyutlara sahip olup olmadığı sorgulanmıştır.

1. VEKÂLET SAVAŞLARI ÜZERİNE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Yarım asır önce iç savaşırlara dışarıdan müdahil olmayla ilgili bir tartışmanın parçası olarak popülerleşen vekâlet savaşları, üçüncü bir ülkenin topraklarında savaşan, iki yabancı güç arasındaki bir çatışma olarak tanımlanmıştır (Deutsch, 1964: 100-110). Deutsch'un bu tanımı esasen Soğuk Savaş döneminde ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki ideolojik rekabeti işaret etmekle birlikte, ortaya koyduğu bu tanım sonraki dönemde fazla devlet merkezci görülerek, bölgesel güçler ile devlet dışı aktörlere yeterince odaklanmadığından dolayı eleştirilmiştir (Mumford, 2013a: 1). Çünkü vekâlet savaşlarının, Soğuk Savaş dönemi ABD ve Sovyetler Birliği'nin ideolojik etki alanları içinde stratejik hedeflerine ulaşmak için sıklıkla kullanılan bir araç haline geldiği algısı, yerleşmiş iç savaşların bile ideolojik mücadele merceğinden görülmesine neden olmuştur (Brewer, 2011: 138; Mumford, 2013a: 45-48). Ancak vekâlet savaşları, sadece "süper güçler" tarafından yürütülen ve ideolojik mücadeleleri yansıtan çatışmalar değildir (Paffenroth, 2014: 1). Çünkü böyle bir varsayım, vekâleten müdahalelerin meydana geldiği diğer çatışma biçimlerini, özellikle iç savaşları ve bu savaşların aktörleri olan hem diğer devletlerin hem de devlet dışı aktörlerin iradesini görmezden gelmektedir

(Mumford, 2013a: 12-13). Bu çerçevede vekâlet savaşının savaş literatüründe kabul görmesini sağlayan ve bu konuda başlıca araştırmacılardan olan Mumford (2013a: 8) vekâlet savaşlarını, sadece devlet merkezli, özellikle de ABD ile Sovyetler Birliği gibi küresel aktörler arasındaki rekabet ile sınırlı olmadığını ortaya koyarak, milisler gibi devlet dışı aktörlerin insan gücünün sağlanması veya eğitilmesi yoluyla savaşların stratejik sonucunu etkilemek isteyen üçüncü şahısların bir çatışmaya dolaylı olarak angaje olması olarak tanımlamıştır. Bu bakımdan savaşların tek aktörünün devlet olmadığı düşüncesinden hareketle, devlet dışı aktörlerin savaşlardaki konumunu ortaya koyma arayışında olan vekâlet savaşları kısaca, savaşın sonucunu etkilemek isteyen üçüncü tarafların, başka aktörler vasıtasıyla çatışmaya dolaylı olarak girmesi olarak ifade edilebilmektedir (Brewer, 2011: 138; Groh, 2019: 29). Hughes ise (2012: 2) bu tür savaşları, “üçüncü şahısların” kendi ordularının yerine bir ikamesi olarak kullandıkları silahlı çatışmalar olarak açıklamaktadır.

Vekâlet savaşı ortamı, ortak bir amaca yönelik çalışan iki veya daha fazla aktörle karakterize edilen bir ortam olarak tanımlanır. İki aktör arasındaki ilişki hiyerarşiktir ve ana aktör, amacına ulaşmak için başka bir aktör (asil-vekil ilişkisi) aracılığıyla savaşa müdahil olur (Fox, 2019: 49). Bu tanımdan hareketle, var olan bir çatışmanın dinamiğinin dışında bir devlet veya devlet dışı aktör silah, eğitim ve finansman kanalı ile seçilmiş vekiller arasındaki ilişkiyi oluştururlar (Mumford, 2013a: 11).

Pearson, açıkça vekâlet savaşına atıfta bulunmasa da dolaylı müdahale üzerine ortaya koyduğu temel prensipler, aktörlerin vekâlet savaşlarına başvurmasının nedenleri konusunda oldukça açıklayıcı görünmektedir. Bunlar;

- Bölgesel edinim (bölgesel etki alanının genişletilmesi),
- Sosyal grupların korunması (özellikle kimliklerin),
- Ekonomik çıkarların korunması (kaynakların kontrolünü sağlamak için girişilen vekâlet savaşları),
- Politik veya askeri çıkarların korunması,
- İdeolojik nedenler (Soğuk Savaş örneğinde olduğu gibi),
- Bölgesel güç dengeleri (Pearson’dan aktaran, Mumford, 2013a: 31-32),
- Olası başarı algısı (doğrudan çatışmaya dâhil olan rakibe verilen zararlar ilgili olarak),

- Gerginliği veya çatışmayı arttırma düşüncesidir (Mumford, 2013a: 32).

Söz konusu nedenler noktasında dikkat çekici husus, vekâlet savaşlarının sadece bir devletin -bir süper gücün- başvurduğu bir dış politika stratejisi gibi algılanmasıdır. Bu çıkarım, asil-vekil ilişkisinde asilin sahip olduğu güç bağlamında belirleyici aktör olması sebebiyle bir bakıma doğru olsa da yaşanan çatışmalarda yerel dinamiklerin amaçlarının da önemi bulunmaktadır. Yerel dinamikler bazen siyasi çıkarları için, bazen kimlikleri için, bazen de sadece ekonomik çıkarları için asil aktörleri kendi iç çatışmalarına çekerek vekil olmayı tercih edebilmektedirler. Bu noktada asil aktörler, bazen tercih etmeseler de vekâlet savaşlarının içerisine çekilebilmektedirler. Groh (2019: 27) bu noktada söz konusu durumu açıklayabilmek adına devlet dışı aktörlere odaklanmanın yararlı olduğunu, ancak siyasi motivasyonu olan yerel milisler, paramiliter gruplar ve terör örgütleri ile para dışında herhangi bir motivasyonu olmayan paralı askerler veya özel askeri şirketlerin asiller ile ilişkilerinde aynı analiz çerçevesinde değerlendirilemeyeceğini düşünmektedir.

Siyasi motivasyonu olan devlet dışı aktörler, temelde üç farklı düzeyde ele alınmaktadır. Bunlar:

- Coğrafi çevre/topraksal genişleme ve yönetme mantığı
- Örgütsel yapılanma mantığı
- Düşünsel tercihler/kimlik/savaşma bağı (Yeşiltaş ve Duran, 2018: 15).

İlk düzeyde, bahse konu olan devlet dışı aktörlerin buldukları çevrede toprakları ele geçirme ve savunma becerilerini geliştirme arzuları olabilmektedir. İkinci boyut birinci boyut ile amaç bakımından iç içe geçmekle birlikte, devlet dışı aktörlerin örgütsel yapılarını geniş bir tabana yayma hedefleri, genişleme, toprakları ele geçirme veya savunma becerilerini geliştirme açısından kritik bir rol üstlenmektedir. Üçüncü düzey devlet dışı aktörlerin egemenlik, meşruiyet ve kimlik/ ideoloji kavramlarını topraksal kontrol/genişleme mantığı ve örgütsel yapılarını geniş bir tabana yayma amacı doğrultusunda kullanımını ifade etmektedir (Yeşiltaş ve Duran, 2018: 15-17). Para ve ekonomik kazanç motivasyonuna sahip özel askeri şirketler ise milislerden, paramiliter gruplardan ve terör örgütlerinden farklı olarak kuruldukları ülkelerde ticari şirketler olarak kayıtlı örgütlenmelerdir. Özel askeri şirketler, paralı askerler ile birlikte herhangi bir siyasi motivasyondan ziyade kar güdüsüyle hareket etmektedirler (Erkmen, 2019: 5).

Asil ve vekil aktörlerle ilgili bir diğer önemli husus da asillerin birden çok vekil aktöre sponsorluk yapabilecekleri gerçeği ile vekillerin de ortak çıkarları olmayan birden çok asil aktörlerle kendi çıkarları çerçevesinde asil-vekil ilişkisi kurabilme olasılıklarının mevcudiyetidir. Bu noktada vekâlet savaşının maliyetinin düşük olduğu algısının tersine gittikçe pahalıya mal olan ve ağır insani krizlilerin yaşanmasının kaçınılmaz hale geldiği bir çatışma ortamıyla karşı karşıya kalma olasılığı doğmaktadır (Alca, 2020: 38).

Bu tartışmalar çerçevesinde asil incelenmesi gereken konu, vekâlet savaşının işleyiş mantığıdır. Vekil aktörlerin devletlerle farklı bağları değişik boyutlarda asil-vekil ilişkisini oluşturmaktadır. Fox'a (2019: 62-64) göre bu boyutlar "sömürücü ve işlem" modelleridir ve aynı zamanda vekâlet savaşını da karakterize etmektedirler. Dışarıdan bakıldığında bu modeller oldukça benzer görünse de işleyişleri birbirlerinden farklıdır. Sömürücü modelde tamamen hayatta kalma ilkesine bağlı olan bir vekil aktör bulunmakla birlikte; asil-vekil ilişkisinde asil, vekilin hayatta kalması için can damarını sağlamaktadır. Bu bağımlılık, asil ile vekil arasında güçlü bir bağ oluşturur ve bu da asilin vekil üzerinde neredeyse sınırsız güce ve etkiye sahip olmasına neden olmaktadır. Ancak vekil, yalnızca asilin amaçlarını sağlama yeteneği kadar faydalıdır. Bu durum asilin amaçlarına ulaştığında veya vekilin amaçlarına doğru ivmeyi koruyamadığında, asilin ilişkiyi kesmesine, vekilden uzaklaşmasına ya da başka bir vekil aktörü daha desteklemesine sebebiyet vermektedir. Ayrıca bu modelde eğer asil ve vekilin savaşmaya değer gördüğü çıkarlar farklı olursa (özellikle vekilin çıkarları maddi kazançla orantılı ise), gidişat zorlaştığında, zor durumda olanlar savaştan uzaklaşabilir ve silah bırakabilir (Brown, 2016: 247).

İşlem modelinde ise, tüm taraflara fayda sağlayacak bir şekilde karşılıklı bir tehdidin yenilmesi hedefi doğrultusunda iş birliği söz konusudur. Fox'a (2019: 65) göre bu model bir paradokstur, çünkü vekil ilişkideki güçlü "simsar" konumundadır. Çoğu durumda vekil, asilden bağımsızdır, ancak bir düşmanı yenmek için yardım arar; asilin siyasi veya askeri boyunduruğu ile ilgilenmez. Dahası vekil, ilişkide güce sahiptir, çünkü asil ile ilişkisi tamamen işlemseldir. Sonuç olarak vekilin, asile olan ilgisi, iki aktörün ortak hedefine ulaşılmasına benzer bir oranda azalır. Sömürücü modelden farklı olarak bu model, vekil aktörün (devlet ya da devlet dışı aktör de olabilir, ancak bu modelde özellikle hükümetler kendi sınırları içerisindeki bir tehdidi ortadan kaldırmak için başka bir devletin vekili olmayı kabul edebilmektedirler) belirli bir tehdidi yenmek için diğer devletlerden destek talep ettiği görülür. Bunu yaparken de vekil, asili kendi siyasi

ve askeri hedefleriyle uyumlu hale getirmek için çeşitli parametreler ortaya koyar. Muhtemelen vekil, hedeflerine ulaştığında, asil ile olan bağımlılığını sona erdirmeye çalışacaktır.

Fox'un ortaya koyduğu söz konusu yaklaşımlara benzer şekilde, Szekeley'e (2016: 452) göre de "tek asiller, kolektif asiller ve çoklu asiller" olmak üzere üç farklı boyutta asil-vekil ilişkisi bulunmaktadır. Birinci boyutta, tek bir asil aktörün sponsor olarak var olduğu vekâlet ilişkisi söz konusudur. Tek asil aktör, bir veya birden fazla vekil aktör üzerinde en etkili şekilde kontrol uygulayabilmektedir. Bu tür asil-vekil ilişkisinde vekil için temel zorluk, asilin taleplerini yerine getirirken özerkliğini koruyabilmesidir. İkinci boyut ise, her biri kendi çıkarları ve tercihleri olan ve her biri bir dereceye kadar özerkliğe sahip olan ve yine de karar vermek için asiller ile birlikte çalışması gereken vekil aktörlerin bulunduğu ilişkidir. Son boyutta ise, vekil aktörün aynı anda birden çok asil aktör tarafından desteklendiği ilişki durumu söz konusudur. Söz konusu asil aktörlerin hepsinin benzer tercihleri ve ortak çıkarları varsa, o zaman asil-vekil ilişkisi görece uyumlu olabilmekte ve maliyet ile denetim kontrol altında tutulabilmektedir. Ancak asil aktörler arasında en azından bir kısmının politik çıkarlarının çatışması durumunda kimin kime karşı savaştığı belirsizleşerek kaosa neden olabilmekte ve hatta vekil aktörler içerisinde iç bölünmelere de yol açabilmektedir. Ayrıca asil aktörler arasında söz konusu olası bir rekabetten faydalanan tek bir vekil aktör, birbirlerine rakip asil aktörlerden aynı anda destek alabilmektedir (Szekely, 2016: 452-453).

Asil-vekil ilişkisinin boyutları olduğu gibi müdahale biçimleri de bulunmaktadır. Groh'a (2019: 27-37) göre vekâlet savaşı, bağışlanmış yardım ile birlikte başka bir devletin işlerine dolaylı olarak müdahale etmenin yalnızca bir yoludur. Müdahale eden bir devlet ile vekili arasındaki ilişkiyi anlamak, bağışlanan yardım ile vekâlet savaşı arasında ayrımı yapmak için birincil mekanizma sağlar. İki arasındaki temel fark, vekâlet savaşının müdahale eden bir devletin bir iç çatışmanın sonucunu etkileme ve kontrol etme kabiliyetini artırmasıdır, oysa bağışlanan yardım sadece sonucu etkileme yeteneği sunar.

Kontrol etme niyeti, dolaylı bir müdahalede belirli etkiler üretmek için bir asil-vekil ilişkisi ile birleşir. Vekâlet savaşının temel bileşenlerinin, sınırları dışındaki bir iç çatışmayı etkilemeye çalışan bir müdahale devleti, müdahale eden devlet adına savaşıma istekli veya hâlihazırda bu çatışmaya dâhil olmuş bir yerli gücü, müdahale eden devlet arasındaki asil-vekil ilişkisini içermektedir. Bağışlanan yardım, vekillerin eylemlerini kontrol etme niyeti veya ihtiyacı olmaksızın, bir iç çatışmaya dâhil olan yerli bir aktöre yardım etme eylemini tanımlar. Araya giren

devlet, yerel aktörün eylemlerini yönlendirmek için hiçbir çaba sarf etmez. Bu anlamda bağışlanan yardım, bir aktörün iç çatışmada yeteneklerini geliştirmek için kaynak yaratmak veya bir aktörün hedef devlet ve uluslararası sistemdeki konumunu iyileştirmeye yardımcı olmak için her türlü desteği içerir (Groh, 2019: 27-28).

İster bağışlanmış yardım olsun ister vekâlet savaşı, müdahale eden devlet, çatışmaya girmek için kendi güçlerini kullanmaya başladığında, çatışma doğrudan bir müdahale haline gelir. Bu bakımdan da harici bir gücün doğrudan müdahale ettiği bir çatışma, vekâlet savaşı olarak sınıflandırılmaz. Çünkü dolaylı müdahale, vekâlet savaşının temel unsurudur (Mumford, 2013a: 15).

Bir sonraki bölümde, söz konusu kuramsal yaklaşımlar Suriye ve Libya vakaları özelinde test edilecek olup, iki vaka arasındaki benzerlikler ve farklılıklar kuramsal yaklaşımların ortaya çıkardığı belirli değişkenler üzerinden karşılaştırılarak ifade edilecektir.

2. SURİYE'DE VEKÂLET SAVAŞI

Arap Baharı sürecinde Tunus'ta başlayan ve Kuzey Afrika ülkelerini de etkileyerek 2011 yılından itibaren Suriye'ye de ulaşan halk hareketleri hem kendi barındırdığı iç dinamiklerin hem de devlet ve devlet dışı aktörlerin de etkisiyle giderek bir iç savaşa dönüşmüştür (Polat, 2020: 54). Bu bağlamda Suriye'de yaşanan iç savaş, Esad rejimi ile Suriyeli muhalif yapılar arasındaki mezhepsel çatışma dinamiklerini içermenin yanında, çatışmalara vekâleten ve doğrudan katılan bölgesel ve küresel aktörler arasındaki jeopolitik rekabetleri de içermektedir (Ekşi, 2017: 109). Bu rekabetin sonucu olarak da Suriye'deki çatışmalar Esad liderliğindeki Baas Partisi, Suriye güvenlik güçleri ve Esad yanlısı Suriyeli milis gruplar gibi yerel aktörleri; ABD ve Rusya gibi küresel aktörleri; İran, Suudi Arabistan, Türkiye, Katar ve İsrail gibi bölgesel aktörleri; Irak Şam İslam Devleti (Devlet'ül Irak ve Şam/DEAŞ) ve Demokratik Birlik Partisi (PYD)/Halk Koruma Birlikleri (YPG) gibi terör örgütleri ile Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), Hizbullah ve Hamas gibi milis/paramiliter grupları da içeren bir vekâlet savaşına dönüşmüştür¹ (Seliktar ve Rezaei, 2020: 169).

Oğuz ve Çelik'e (2018: 51) göre, Suriye'deki çatışmalar çoğunlukla vekâlet savaşı ile karakterize edilse de çatışmanın asil ve vekil aktörleri çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin Oğuz ve Çelik'in (2018: 51) aktardığına göre, Suriye'de

¹ Suriye'deki çatışmalarda birçok terör örgütü/milis/paramiliter grup yer almasına rağmen, kullanım ve etki bağlamında öne çıkan gruplar söz konusu bu aktörlerdir.

üç ayrı ancak birbirleriyle ilişkili vekâlet savaşı yürütülmektedir. İlki, Rusya ile başta ABD olmak üzere Batı arasında olan jeopolitik üstünlüğü ele geçirme yarışı; ikincisi ise Şii ile Sünni aktörler arasında olan ve İran ile Suudi Arabistan'ın müdahil olduğu hem jeopolitik rekabet hem de kimliksel üstünlük sağlama yarışı, sonuncusu ise diğer aktörlerin kendi politik ve maddi çıkarları doğrultusunda yürüttüğü mücadeledir (Brooks, 2013; Cragin, 2015). Bu mücadelelerde her bir aktörün farklı gündemi ve amacı olmakla birlikte, bu farklılıklar çatışmalarda çok sayıda vekil aktörün desteklenmesine ve çıkarlar doğrultusunda zamanla değişen asil-vekil ilişkileri ile birlikte, vekâlet savaşının daha karmaşık bir yapıya dönüşmesine neden olmuştur. Bu durumun sonucu olarak da Suriye'deki vekâlet savaşları arasındaki çizgiler bulanıklaşmıştır (Phillips, 2016: 126; Oğuz ve Çelik, 2018: 51; Ekşi, 2017: 108). Oğuz ve Çelik'e (2018: 45-46) göre özellikle DEAŞ terör örgütünün ortaya çıkışı, Suriye'deki vekâlet savaşının doğasını belirleyen en önemli gelişmedir. Doğrudan angajman yapmaktan çekinen küresel ve bölgesel aktörler, görünüşte DEAŞ'ı hedef alan, ama gerçekte rakiplerine karşı üstünlük sağlamaya yönelik bir vekâlet savaşını başlatmışlardır. Ayrıca İsrail'in, İran ve Hizbullah ile hesaplaşmasında Suriye'deki çatışmaları bir fırsat olarak görmesi; Türkiye'nin de hem sınır güvenliğine yönelik PYD/YPG ve DEAŞ terör tehditlerini bertaraf etme çabası, hem de Arap Baharı'nın başlangıcından itibaren otoriter rejimlerin karşında yer alan bir dış politika stratejisi izlemesi, Suriye'deki vekâlet savaşının doğasını belirleyen diğer önemli faktörlerdir. Bu bakımdan tüm bu küresel ve bölgesel güçler, mali yardımdan silahlanma desteğine kadar değişen farklı düzeylerde katılımlarla krizin başlangıcından bu yana çatışmanın bir parçası olmuşlardır.

Mumford ve Rauta (2017: 108), çatışmalarda her biri farklı politik hedeflere sahip asil-vekil ilişki ağının varlığından dolayı Suriye savaşını "anarşik vekâlet savaşı" olarak görmektedir. Böyle bir ortamda sahip oldukları askeri ve ekonomik güç nedeniyle küresel aktörlerin politik hedefleri ve asil-vekil ilişkileri çatışmaların gidişatını diğer aktörlere göre daha fazla etkilemektedir. Bu doğrultuda Suriye'deki savaşa müdahil olan asil aktörlerin konumları detaylı olarak incelendiğinde;

ABD, Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçramasıyla birlikte başlangıçta her ne kadar Esad rejimine muhalif aktörleri sadece dışarıdan desteklese de DEAŞ'ın 2014 yılındaki sözde "hilafet" ilanı ve bu doğrultuda toplaksal kazanımı ve Rusya ile İran'ın bölgede giderek askeri etkinliğini arttırması, ABD'nin Suriye'deki iç savaşa giderek daha fazla angaje olmasını tetiklemiştir (Askeroğlu, 2020). Özellikle Rusya'nın Esad rejiminin daveti üzerine Suriye'de askeri varlığını arttırması ve

muhtemel bir yönetim değişikliğini engelleyerek Ortadoğu ve Doğu Akdeniz’de hâkimiyetini güçlendirmesi, bölgede başta petrol ve doğal gaz arzı olmak üzere ABD çıkarlarını sekteye uğratma ihtimalini doğurmuş, söz konusu ihtimalin yarattığı tehdit algısı da ABD’nin Suriye’deki varlığının öncelikli nedenlerinden olmuştur (Hyde, 2020). Bu duruma ek olarak, ABD için Suriye’deki çatışmalar İran’ı stratejik bir yenilgiye uğratma olasılığını da sunmuştur. Bu senaryoya göre İran, onun tek Arap müttefiki Esad rejiminin ve Hizbullah ile bağının çökmesiyle zayıflayacak ve nükleer programı sınırlandırmak için uluslararası baskıya daha açık hale gelecektir. Böylelikle İran’ın bölgesel etkisi azalırken, ABD müttefikleri İsrail ve Suudi Arabistan’ın bölgesel etkileri genişleyecektir (Nasr, 2013). Ayrıca bu netice alınırsa ABD’nin en önemli küresel rakibi Rusya’nın da İran ve Suriye ile olan güçlü ilişkisi zayıflayacaktır (Peralta, 2015).

ABD, Suriye’de bu amaçları gerçekleştirebilmek adına çatışmaların başlangıcında Türkiye’nin de desteğiyle birlikte ÖSO’yu vekâleten kullansa da bu vekâlet ilerleyen süreçte Suriye’deki kaotik durumu ve otorite boşluğunu fırsata çeviren PYD/YPG terör örgütüne doğru kaymıştır (Okur, 2018; Erol ve Çelik, 2018: 30-31). Vekil aktör kullanımındaki bu değişimde 2014 yılında Ayn El Arap’ta çıkan çatışmalar esnasında PYD/YPG’nin DEAŞ’e karşı gösterdiği çabanın etkisi bulunmaktadır (Polat, 2020: 57; Acun ve Keskin, 2016: 7-8). Bu noktada ABD, DEAŞ ile mücadele mazeretiyle, terör örgütü PYD/YPG’ye ve bu örgütün çatısını oluşturduğu ve az sayıda Arap ve Türkmen grupları da içeren Suriye Demokratik Güçleri’ne (SDG) hem askeri eğitim vermekte hem de çok sayıda; ağır silah, askeri araç ve malzeme sağlamaktadır (Yücel, 2018: 1-5). ABD bu şekilde Fırat’ın doğusunda hâkimiyet kurarak hem petrol sahalarını kontrol etmeye devam etmeyi, hem de Rusya ve İran’ı Fırat’ın batısında tutabilmeyi hedeflemiştir (Askeroğlu, 2020).

Bir diğer küresel aktör olan Rusya açısından ise Suriye’deki çatışmaların jeopolitik boyutu daha fazla öne çıkmaktadır. Rusya, Suriye’nin Akdeniz’e tek doğrudan erişimini sağlayan konuma sahip olması nedeniyle, Esad rejiminin varlığını sürdürebilmesi, Rusya’nın Suriye’deki varlığının temel sebebidir (Hyde, 2020). Bu duruma ek olarak, Rusya’nın Suriye’ye müdahalesinde en dikkat çekici nokta, diğer aktörlerin tersine, Rusya’nın Esad rejiminin daveti üzerine Suriye’de askeri unsurlarını kullanabilmesidir. Her ne kadar Rusya, DEAŞ dâhil terörizm ve aşırılık yanlılarına karşı savaştığını ifade etse de ABD ve müttefiklerinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da yönetim değişiklikleri ile bölgeyi kaosa sürüklediğini de belirterek, Esad rejiminin devamlılığı için mücadele ettiğini göstermiştir (Lynch,

2015). Bu doğrultuda çatışmaların başlangıcından bu yana, Rusya Esad'ın Suriye'de yeniden kontrolü sağlayabilmesi adına hem askeri hem de ekonomik yardımlarda bulunmuştur (Phillips ve Valbjørn, 2018: 421-422). Suriye ordusu için düzenli muharebe ve hava destek unsurları sağlanması, Rus özel askeri şirketi Wagner'in doğrudan operasyonlara katılması ve kurduğu hava savunma sistemleri sayesinde Suriye'nin batısında bir tür uçuşa yasak bölge kurulması bu yardımlardan sadece birkaçıdır (Ford, 2019: 6-7). Ayrıca Rusya çatışmaların başından beri Esad'ın kazanabileceğini varsaymış ve Bremmer'in (2018) ifadesine göre de İran'ın desteği sayesinde bu artık gerçekçi bir sonuç gibi görünmektedir.

Sonuç olarak, her ne kadar Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığı, yürütülen vekâlet savaşları açısından belirleyici unsurlardan olsa da, Rusya'nın hem davet üzerine müdahalede bulunmuş olması, hem de zaman zaman Hizbullah gibi Şii vekil grupları kullanmasına, ya da ortak çıkarlar söz konusu olduğunda PYD/YPG terör örgütüne zaman zaman destek vermesine rağmen, kendi askeri unsurlarının savaş sahasında doğrudan yer alması sebebiyle, Suriye'de bir vekâlet savaşı yürüttüğünü söylemek mümkün değildir.

Suriye'deki vekâlet savaşının rekabet boyutunu belirleyen bir diğer aktör İran'a da ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Hatta Ford'a (2019: 5) göre Suriye'de vekâlet savaşının kilit aktörü ve Esad rejiminin en yakın müttefiki Rusya değil, İran'dır. Çünkü Esad rejiminin muharebe sahasında aktif olarak savaşmaya devam etmesini sağlayan insan gücünün çoğu İran ve İran destekli Hizbullah ile Hamas tarafından sağlanmaktadır (Phillips ve Valbjørn, 2018: 421; Martini, 2020: 732). Bu durum İran'ı, Suriye'de vekâleten kullandığı yaklaşık 80 bin Şii milisiyle önemli bir aktör konumuna getirmiştir. Bu silahlı milisler sayesinde İran, Suriye'deki güç dengesini değiştirme olanağına sahiptir. Rusya'nın İran'la iş birliğini korumaya çalışmasının temel sebeplerinden biri de budur (Askeroğlu, 2020). Örneğin Ford'a (2019: 5-6) göre İran destekli Hizbullah'ın savaşa müdahil olması, Humus gibi büyük eyaletlerde çatışmaların gidişatının Esad lehine değişim gösterebilmesini sağlamıştır. Diğer taraftan İran'ın Suriye'deki bu konumu, onun bölgesel ve uluslararası alanda hedef haline gelmesine neden olmuştur. ABD, İsrail ve Körfez ülkeleri İran'ın uzun vadede Suriye'de etkili bir aktör olarak kalmasını istememektedirler (Askeroğlu, 2020). Bu noktada her ne kadar İran'ın Esad'a verdiği desteğin arka planında dinsel ve kimliksel bağ bulunsa da jeopolitik etkenlerin de bulunduğunu söylemek mümkündür. Çünkü İran, başta ABD ve onun müttefikleri olan İsrail ve Suudi Arabistan tarafından çevrelendiği algısıyla, bölgesel çıkarlarını korumak ve izolasyondan kaçınmak için Suriye ve Hizbullah

gibi müttefiklere ihtiyaç duymaktadır (Hyde, 2020). Ancak bu durum neticesinde İran'ın Suriye'deki vekâlet savaşına giderek daha fazla angaje olması, savaşın ekonomik maliyetinin de İran için ağır olmasına neden olmaktadır (Askeroğlu, 2020).

Suriye'deki çatışmalar Körfez ülkeleri için de önemli bir stratejik konuyu teşkil etmektedir. Başta Suudi Arabistan ve Katar olmak üzere Körfez ülkeleri, Esad rejiminin değişmesi için bu çatışmaları bir fırsat olarak görmektedirler (Ryan, 2012; Rais, 2013; King, 2016). Berti ve Guzansky'in (2015: 28) ifadesine göre Suriye'de çatışmaların başlamasından itibaren Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar, mezhepsel mücadeleden dolayı Esad rejimini devirmek ve bu yolla İran ve Hizbullah'ı zayıflatmak için, bu amaca uygun gördüğü tüm muhalif güçlere yardım etmişlerdir. Söz konusu aktörler böylece Esad sonrası oluşacak konjonktür de söz sahibi olabilmeyi hedeflemektedirler.

Suriye'deki çatışmaların boyutunu belirleyen ve etkileyen bir diğer önemli aktör de Türkiye'dir. Arap Baharı'nın başlangıcından itibaren Ortadoğu'da otoriter rejimlerin karşısında yer alacağını beyan eden Türkiye; Suriye'de de Esad rejimine karşı muhalefeti desteklemiştir. Türkiye, bu doğrultuda Suudi Arabistan, Katar ve ABD ile birlikte başta ÖSO olmak üzere Suriyeli muhalif aktörlere askeri ve siyasi destek sağlamıştır (Phillips ve Valbjørn, 2018: 422; Bremmer, 2018). Ancak ABD'nin Suriye'nin kuzeydoğusunda DEAŞ'la mücadeleyi PKK terör örgütünün Suriye uzantısı olan PYD/YPG terör örgütü vekâletiyle gerçekleştirmeyi tercih etmesi, Türkiye'nin Suriye'deki çatışmalarda tehdit algısını genişletmesine neden olmuştur. Bu durum Türkiye'yi, PYD/YPG'nin daha fazla coğrafi alanı kontrol etmesini engellemek adına Rusya ile işbirliğine yönelttiğini ve Türk ordusunun Suriye'nin kuzeybatısındaki İdlib ilinde ve Afrin bölgesinde kontrolü sağlamak adına Suriye'deki savaşa doğrudan müdahil olduğunu söylemek mümkündür (Ford, 2019: 7-8).

PYD/YPG'nin özellikle Münbiç üzerinden Fırat'ın batısında alan hâkimiyetini genişletmesi, Türkiye'nin tehdit algılarını artırmış ve bu vesileyle 24 Ağustos 2016 tarihinde "DEAŞ'la Mücadele Küresel Koalisyonu" hava unsurlarının da desteğiyle ÖSO ve Türkmen milisler ile birlikte "Fırat Kalkanı Harekâtı'nı" gerçekleştirmiş ve başarıyla sonuçlandırmıştır. Benzer şekilde 20 Ocak 2018 tarihinde ise Suriye'nin kuzeybatısında bulunan Afrin'e yönelik olarak Zeytin Dalı Harekâtı'nı, 9 Ekim 2019 tarihinde de SDG'ye karşı Suriye Milli Ordusu ile birlikte Barış Pınarı Harekâtı'nı icra etmiştir (Polat, 2020: 58).

Suriye'deki çatışmalara dâhil olan aktörlerden biri de İsrail'dir. Çatışmaların başladığı ilk yıllarda krize müdahil olmayan İsrail, Rusya, İran ve Hizbullah'ın Suriye iç savaşına müdahalesiyle birlikte bu tutumunu değiştirmiştir (Askeroğlu, 2020; Friedman, 2018). İsrail'in bu noktada temel politik hedefi, Irak sınırından Suriye ve Lübnan'a uzanan toprakların İran ve Hizbullah tarafından kontrol edilmesini engellemek olmuştur (Kubovich, 2018). Bu bağlamda İsrail'in, İran ve Hizbullah'a yönelik hava saldırıları Suriye'deki temel mücadele taktiğini oluşturmuştur. Bu mücadeleye ek olarak İsrail, 2016 yılında Rusya ile yaptığı iddia edilen gizli anlaşmayla İran'la mücadelesinde Rusya'nın tarafsız kalmasını sağlamıştır. Ayrıca Rusya-ABD-Ürdün arasında 2017 yılında yapılan mutabakatla Rusya, güney çatışmasızlık bölgesinde İsrail'in güvenlik garantörlüğünü sağlayan devletlerden biri konumuna gelmiştir. Bu mutabakatla Rusya'nın güvencesini alan İsrail, Suriye'de İran ve Hizbullah ile mücadelesinde yakın müttefiki ABD ve Arap ülkelerinin de desteğini sağlamış durumdadır (Askeroğlu, 2020).

Suriye'de yürütülen vekâlet savaşının asil aktörler dışında belirleyici bir diğer paydaşı da vekil aktörlerdir. Savaşa müdahil olan vekil aktörlerin konumları detaylı olarak incelendiğinde;

Vekil aktörler içerisinde öne çıkan muhalif aktörler dört grupta ele alınabilir. İlk grup, savaşın başından itibaren Suriye'de muhalefetin askeri kanadı olarak ön plana çıkan ÖSO ve ona bağlı olan alt gruplar; ikinci grup ÖSO'ya katılan sonrasında ise popülerliğini yitiren veya radikalleşen gruplar; üçüncüsü, Ahrar uş-Şam/Suriye İslam Cephesi/İslam Cephesi şeklinde kurulan Selefi gruplar; dördüncüsü ise, El-Nusra/Şam Fethi Cephesi ve DEAŞ gibi El-Kaide türevi cihatçı gruplardır. Her ne kadar muhalif gruplar içerisinde PYD/YPG/SDG gibi Kürt gruplar da yer alsın da zaman zaman Esad rejimi ve Rusya ile ortak çıkarılara sahip olmaları ve bu aktörlerden destek almaları sebebiyle, farklı gruplandırılmaları gerekmektedir. Ayrıca muhalifler dışında Haşdi Şabi ve Hizbullah gibi rejim yanlısı gruplar da Suriye'deki vekâlet savaşının paydaşları olarak ayrı değerlendirilmeleri gerekmektedir (Phillips, 2016: 129-134; Polat, 2020: 60).

Söz konusu aktörler içerisinde Suriye'deki vekâlet savaşının boyutunu en fazla etkileyen vekil ÖSO olmuştur. ÖSO, Suriye'deki çatışmaların başlangıcında Suriye ordusuna mensup askerleri, "halkın ve devrimlerinin yanında durmaya ve askeri birliklerini terk etmeye" çağırarak, Esad rejimine karşı muhalefetin önemli ayağını oluşturmuştur. Kısa süre sonra, çeşitli milisler ve paramiliter gruplar da kendilerini ÖSO'nun bir parçası ilan ederek önemli bir yerel silahlı güç haline gelmişlerdir. Bununla birlikte, ÖSO içindeki grupların farklı ideolojilere sahip olması, bazı

grupların giderek radikalleşmesi, ayrıca farklı devletlerden destek almaları ve bu desteği maddi çıkarları doğrultusunda kullanma arzuları, ÖSO içerisindeki grupların zamanla ayrılmasına ve muhalefetin güç kaybetmesine sebebiyet vermiştir (Phillips, 2016: 129-130).

Suriye'deki vekâlet savaşının boyutunu etkileyen bir diğer vekil aktör PYD/YPG terör örgütüdür. Esad rejimine bağlı kuvvetlerin Suriye'nin kuzeyinden çekilerek bu bölgeleri PYD/YPG'ye bırakmıştır. Böylelikle 19 Temmuz 2012 tarihinde Ayn El Arap ve diğer bölgelerin kontrolü bu örgütün eline geçmiş ve DEAŞ ile arasında mücadeleler yaşanmaya başlamıştır (Acun ve Keskin, 2016: 11; Yeşiltaş ve Duran, 2018: 17-18; Üstün, 2016). Söz konusu terör örgütünün, Suriye'deki iç savaş durumunun yarattığı otorite boşluğundan yararlanarak ve DEAŞ terör örgütü ile mücadele adı altında Suriye'nin kuzeyinde önemli bir alana yayıldığını söylemek mümkündür (Erol ve Çelik, 2018: 30). Esad rejimiyle olan bağını devam ettiren ve Haseke kentini rejime bağlı kuvvetlerle birlikte yöneten PYD/YPG, DEAŞ ile Ayn el-Arap'taki mücadelesi sonrasında ABD ile asil-vekil ilişkisi kurmuş ve askeri destek almaya başlamıştır. Aynı zamanda Rusya'nın Suriye iç savaşına dâhil olmasını da fırsata çevirme amacıyla da Rusya ile ilişkilerini artırmış, hem DEAŞ'e hem de muhalif aktörlere karşı Rusya ile birlikte hareket etme arayışına girmiştir (Acun ve Keskin, 2016: 12). Sonuç olarak PYD/YPG terör örgütü her ne kadar kullanışlı bir vekil aktör olarak görülse de Suriye'deki çatışmalarda kontrolünü sağladığı bölgeleri arttırarak Suriye'nin kuzeyinde "otonom bir devlet" kurma amacı taşıması, söz konusu vekâlet savaşında kendi çıkarlar doğrultusunda yer aldığı sonucunu doğurmaktadır.

PYD/YPG gibi bir diğer tartışmalı vekil aktör de Hizbullah'tır. Her ne kadar Hizbullah'ın Suriye'deki varlık sebebi İran'ın vekil aktörlüğünü yürütme olarak algılansa da bu algının kısmen doğruluk payı olmakla birlikte, Hizbullah'ın kendi bölgesel çıkarları da bulunmaktadır. Hizbullah'ın üç ana stratejik hedef doğrultusunda Suriye'nin iç çatışmasına müdahil olduğunu söylemek mümkündür. Birincisi, Hizbullah müttefik olarak gördüğü Suriye rejimini savunmaya gitmezse, "Sünni Selefilere" karşı tek başına savaşmak zorunda kalacaklarına inanmaktadırlar. İkinci olarak, Suriye rejimi devrildiği takdirde sıranın İran ile birlikte Lübnan'a geleceğini düşünmektedirler. Üçüncüsü, Suriye içindeki savaşın sadece o ülkenin rejimi için değil, tüm Arap dünyasındaki Şiiiler için varoluşsal bir tehdit oluşturduğuna inanmaktadırlar (Al-monitor, 2013; Sullivan, 2014). Hizbullah'ın bu bakış açısına göre, Suriye iç savaşı "sıfır toplamlı" bir bölgesel

savaşa dönüşürken, kendi müdahalelerini de stratejik bir zorunluluk olarak görmektedirler (Atrache, 2014).

Sonuç olarak günümüz tarihi itibarıyla DEAŞ'ın görünürde ortadan kalmasına rağmen Suriye'de devam eden vekâlet savaşı; Suriye'yi fiili olarak her biri farklı bir vekil aktörün elinde bulunan ve asil aktörler tarafından da desteklenen üç bölgeye ayırmıştır. İran ve Rusya'nın desteğiyle Esad rejimi kontrolü altında olan ülkenin büyük bir bölümünü ve tüm büyük şehirlerini kapsayan bölge; ikincisi, ABD destekli bir Kürt-Arap gücünün elinde. Üçüncüsü kuzeybatıda, Türkiye destekli ÖSO gibi muhalif grupların kontrolü altındadır.

Onuncu yılına giren savaşta aktörlerin sayısı değiştiği gibi asil-vekil ilişkileri de değişmektedir. Aktörlerin çıkarları ve sahadaki asil ya da vekil aktörleri değiştikçe, Suriye iç savaşındaki rollerinin de değişmesi muhtemel görünmektedir.

3. LİBYA'DA VEKÂLET SAVAŞI

Arap Baharı'nın etkisiyle 2011 yılında Libya'da da başlayan ayaklanmalar, diğer Arap devletlerinde olduğu gibi, köklü değişim ve reform talepleriyle ortaya çıkmıştır. Libya'nın otokratik lideri Kaddafi'nin cevap veremediği bu değişim süreci, ayaklanmaların başladığı tarihten itibaren üç ana dönemde değerlendirilebilir. Birinci dönem 2011 yılının Şubat ayında ayaklanmaların başlangıcından aynı yılın Kasım ayında Kaddafi'nin devrildiği zaman aralığıdır (Kurt, 2020: 8-9). Mart 2011'de NATO, Libya'da saldırı tehdidi altındaki sivilleri korumak için gerekli tüm önlemleri alma yetkisi veren Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı doğrultusunda Libya'ya askeri bir müdahale başlatmış ve Kaddafi'nin kırk yıllık otoriter yönetimini sona erdirerek ikinci aşamaya geçilmiştir (Mezran ve Miller, 2017: 1-2).

NATO operasyonu sonrasında Libya'da başlayan geçiş döneminde atılacak adımları belirlemek ve yeni anayasa yapımı için Libya'nın önde gelen aktörlerinden oluşturulan Milli Genel Kongre ikinci dönemin temel aktörü olmuş, ancak bu süreci başarıyla yönetemediği için, 2012 yılının Temmuz ayında yapılan seçimlere ve anayasa çalışmalarına rağmen ne istikrar sağlanabilmiş ne de siyasi aktörler arasında bir mutabakat sağlanmıştır. Bu süreçle birlikte Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan Libya'daki değişim sürecinin Mısır'daki gibi askeri darbeye tersine çevrilmesi ve Müslüman Kardeşler çizgisine yakın olan gruplar başta olmak üzere siyasi ve toplumsal muhalefetin bertaraf edilmesi yolunda bir politika izlemişlerdir (Kurt, 2020: 8-9). Bu durum hem Mısır, Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye gibi bölgesel, hem de Rusya, ABD, İtalya ve Fransa

gibi küresel aktörlerin yerel aktörler aracılığıyla müdahil olduğu üçüncü dönemin yani vekâlet savaşı sürecinin Libya'da başlamasına neden olmuştur.

Libya'daki çatışma süreci, içinde barındırdığı kendi iç dinamikleri nedeniyle farklı özelliklere sahiptir. Bu noktada Kaddafi dönemindeki yapının, Kaddafi sonrası dönemde oluşan çatışmaları şekillendirdiğini söylemek mümkündür. Kaddafi döneminde zaten mevcut olan yüzlerce yerel grup ve kabile arasındaki güç mücadelesi, otokrasi altında anarşik şiddetin tüm patlamalarını olmasa da büyük bir çatışmayı engellese de bu kendine özgü denge aktörler arasında askeri bir çatışmaya dönüşmesiyle bozulmuştur. Bu çatışmayla birlikte de Kaddafi sonrası Libya'nın neye benzemesi gerektiği hususunda anlaşmazlıklar su yüzüne çıkmış, bu anlaşmazlıklar da aktörler arasındaki düşmanlığı daha da şiddetlendirmiştir (Harchaoui ve Lazib, 2019: 4).

2014 yılının ortalarından beri Libya iç savaşının temelini oluşturan vekâlet savaşı, muhafazakâr Arap monarşileri tarafından Müslüman Kardeşler ve onun İhvan kollarına karşı başlatılan Arap baharı ayaklanmalarına karşı daha geniş bir karşı-devrimci tepkinin bir parçası olmuştur. Görünürde çatışmanın herhangi bir Sünni-Şii boyutu olmadığı belirtilmelidir; Libya'da, Senussi (1951-69 monarşisinin ana kayası) ve diğer Sünni gruplar gibi Sufi gruplar arasında önemli iç ayrımlar olsa da toplumun neredeyse tamamı Sünni'dir. Buradaki tehlike, esasen yerel tabanlı ve desteklenen silahlı gruplar arasında bir güç ve kaynak mücadelesi olan şeyin, bu hizipleri kutuplaştıran ve radikalleştiren, yıkımı derinleştiren ve uzatan daha derin bir ideolojik mücadele olarak sunulmasıdır (Reeve, 2015: 1-2). Özellikle Kaddafi'ye karşı savaşan milisler, farklı çıkarılara sahip olmuşlar ve Libya'nın önemli şehirleri üzerindeki kontrollerini sağlamlaştırma yolunu tercih etmişlerdir. Bu, otoritenin parçalanmasına yol açmış ve suç örgütlerinin çoğalmasına katkıda bulunmuştur. Söz konusu bu durum herhangi bir yeniden yapılanma çabasını ve bir devlet aygıtının olası kuruluşunu daha da zayıflatmıştır. Sonuçta kaçınılmaz olarak, çeşitli aktörler arasındaki rekabet, zaten Libya siyasetinde aktif rol alma çabasında olan bir dizi dış aktörün çatışmalara müdahil olmasını sağlamış ve bu da çatışmaları bir vekâlet savaşına dönüştürmüştür (Mezran ve Miller, 2017: 1).

Bölgesel ve küresel aktörlerin bu mücadelesi, bazı Libyalı yerel aktörlere finansal, askeri ve siyasi araçlar sağlayarak güçlenmelerine yardımcı olmuştur. Ancak asil aktörler, vekillerinin eylemlerini neredeyse hiçbir zaman dikte etmemişlerdir. Bu nedenle vekil aktörlerinin taktikleri ve stratejileri büyük ölçüde kendi iç organizasyon mantığına dayanmış ve yerel, bazen kişisel

değerlendirmelere göre şekillenmiştir. Ancak Libyalı vekil aktörler, asil aktörlerin isteklerinden sık sık sapsalar da gelen maddi ve siyasi yardımın söz konusu aktörlerin devamlılığı için de önemli bir etkiye sahiptir (Harchaoui ve Lazib, 2019: 13). Yerel vekil aktörler ve onların asil destekçileri arasındaki rekabet, 2014 yazında ülkenin fiilen ikiye bölünmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır. Bu aktörlerden en önemlileri, Libya'nın doğusunda Tobruk'ta General Halife Hafter ve ona bağlı güçler; Misrata ve Trablus gibi ülkenin batısında önemli bir güce sahip Ulusal Mutabakat Hükümeti'dir (UMH) (Mezran ve Miller, 2017: 3).

Hafter, Tobruk'taki Kaddafi yanlısı ordu mensupları, bazı aşiretler ve milislerle birlikte, Bingazi'deki devrimcilere karşı ağır silahlar ve savaş uçaklarıyla askeri operasyon düzenleyerek çatışmaların başlangıcında Libya siyasetinde önemli kazanımlara sahip olmuştur (Kurt, 2020: 9). Bu ittifakın karşısına ise Milli Genel Kongre ile birlikte hareket eden ve Arap Baharı sürecinde aktif role sahip muhalif bir blok olan UMH çıkmıştır.

UMH'nin askeri gücü Kaddafi rejimine karşı savaşan ordunun bir kısmı ve kendilerini devrimci olarak tanımlayan aktörlerden oluşmaktadır. Misrata, Trablus, Bingazi ve Zintan başta olmak üzere birçok şehirdeki aktörlerin bir kısmı birleşerek ordu, polis gibi güvenlik birimlerine eklenerek "Libya Şafağı Güçleri'ni" oluşturmuştur (Reeve, 2015: 2-3). UMH ile birlikte çalışan bu grup DEAŞ'ın Libya'da etkinliğini kaybetmesinde de önemli roller üstlenmiştir. Hafter'e karşı mücadele eden bu aktörler, bir direnç merkezi oluşturarak, 2019 yılından itibaren başta Trablus'un korunmasında ve Hafter'in siyasi ve askeri kazanımlarının zayıflatılmasında etkili olmuşlardır (Kurt, 2020: 9-11).

Libya'daki söz konusu aktörlerin, bölgesel ve küresel aktörlerle bağlantısı incelendiğinde ise; asil-vekil ilişkisi bağlamında bazı bölgesel ve küresel aktörler, siyasi ve ekonomik çıkarları için, mali yardımdan silahlanma desteğine kadar değişen farklı düzeylerde katılımlarla krizin başlangıcından bu yana çatışmanın bir parçası oldukları görülmektedir.

Hafter ve ona bağlı milislerden oluşan Libya Ulusal Ordusu temelde Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Suudi Arabistan, Fransa, Rusya ve Yunanistan tarafından desteklenmektedir. UMH ve Libya Şafağı Güçleri ise Türkiye ve Katar tarafından desteklenmektedir (Frantzman, 2020; Khariief, 2020). Bu aktörlerin hepsi mevcut çatışmada farklı asil-vekil ilişkisi derecesinde aktif olarak yer almaktadırlar (Reeve, 2015: 3).

Asil-vekil ilişkisi bağlamında özellikle öne çıkan ve ilk incelenmesi gerekerek aktörler Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'dır. Hafter'in çatışmaların başlangıcında sağladığı hızlı ilerleyişte Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır'dan aldığı askeri destek ile bu aktörler vasıtasıyla yaptığı aşiretlerle ittifaklar önemli bir rol oynamıştır. Bu sayede özellikle Tobruk'u kontrol ederek, Mısır sınırına yakın yerlerde konuşlanabilmiş, dolayısıyla Mısır'dan rahatça askeri destek sağlayabilmiştir. Ayrıca Bingazi başta olmak üzere dirençle karşılaştığı yerlerde hâkimiyet elde edebilmesi de yine Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin kendisine sağladığı hava saldırısı desteğiyle gerçekleşmiştir (Kurt, 2020: 9). Hatta Mısır'ın Hafter'e MiG-21 savaş uçağı tedarik ettiği ve hava saldırılarının kaynağının bu uçaklar olduğu iddia edilmiştir (Reeve, 2015: 3). Kurt'un (2020: 9) ifadesine göre Birleşik Arap Emirlikleri, Hafter'in ekonomik kaynak ve üçüncü ülkelerden (Çin, Fransa, ABD vs.) silah temini noktasında, Mısır ise doğrudan askeri destek noktasında önemli sponsorlardır. Reeve'nin (2015: 3) belirttiğine göre maddi kaynak konusunda Birleşik Arap Emirlikleri tek değildir. Suudi Arabistan'ın da mali destekle Hafter'in yanında yer aldığını ifade etmektedir.

Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan'ın Libya'daki çıkarları hem ideolojik hem de otoriter rejimlerin hâkimiyetini kaybetme endişesindedir. Mısır, 2013 yılında iktidarını kaybeden Müslüman Kardeşler'in Libya'nın kontrolünü ele geçirip, Mısır'ı istikrarsızlaştırmak için kullanılmasından endişe ettiğini deklare etmektedir (Megerisi, 2019: 5). Benzer şekilde Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan da, kendi monarşilerini tehdit edebilecek bir Müslüman Kardeşler rejiminden tehdit algıladıkları için Hafter'in asil aktörleridir (Reeve, 2015: 3-4).

Libya'da vekâlet savaşlarında Mısır, Birleşik Arap Emirlikleri ve Suudi Arabistan tarafından oluşturulan bölgesel bloğun karşı tarafında ise Türkiye ve Katar yer almaktadır.

Yunanistan, Mısır, Güney Kıbrıs ve İsrail'in Doğu Akdeniz'de, Hafter güçlerinin de Libya'da iktidarı ele geçirme çabaları, UMH ile Türkiye için birlikte hareket etme zeminini oluşturmuştur (Kurt, 2020: 11). Türkiye, Libya'da çıkarları geliştikçe değişken, ancak büyüyen bir rol oynamaktadır. Başlangıçta Libya'nın yeniden inşasında yer alabilmek adına ekonomik motivasyon ile Libya konusuna müdahil olan Türkiye, Doğu Akdeniz'in öneminin artması ve diğer aktörlerin de çatışmalara müdahil olmasıyla, daha geniş bölgesel rekabeti yansıtan taktikler benimsemiştir. Türkiye, UMH ile ilişkilerini sadece Batı Libya'da temel ekonomik çıkarlarının olduğu için değil, aynı zamanda şüphesiz Hafter'in Mısır, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile artan ittifakına karşı da güçlendirmiştir

(Megerisi, 2019: 13). Bu şekilde Türkiye, özellikle Doğu Akdeniz'deki egemenliğini ve enerji rezervlerinin kontrolünü genişletmeyi amaçlamaktadır. Robinson'un (2020) ifadesine göre Türkiye UMH'ye özellikle insansız hava araçları sağlayarak destek olmaktadır. Megerisi'ye (2019: 13-15) göre Türkiye'nin sağladığı insansız hava araçları sayesinde UMH Trablus'ta çatışmalarda Hafter güçlerine karşı önemli kazanımlar elde edebilmiştir. Sonuç olarak da Hafter'in Trablus'u ele geçirmedeki mevcut başarısızlığı ve UMH'nin Türkiye'nin desteğine güvenmesi, Türkiye'nin Libya'daki çıkarlarını korumasını sağlamıştır.

Libya'da Türkiye ile aynı blokta yer alan Katar ise, Müslüman Kardeşler'deki yetkili siyasi kişiler ve aydınlar ile kişisel ilişkileri nedeniyle, Kaddafi'ye karşı ayaklanmayı açıkça desteklemiştir. Kaddafi rejiminin düşüşünün ardından da Libya'nın kilit bölgesel oyuncularından biri olmuş ve UMH'ye askeri, ekonomik ve siyasi destek sağlamıştır (Ryan, 2012; Mezran ve Miller, 2017: 3-4). Ancak Katar'ın Libya'daki vekâlet savaşına katılımı, Emir Tamim bin Hamad Al Thani'nin iktidara gelmesi ve daha az müdahaleci bir dış politika benimsemesinin ardından azalmıştır. Ancak savaşın propaganda basamağında etkisini sürdürmeye devam etmektedir. Libya'da ister sürgünde ister ülkede aktif kalanlar, Katar'ın medya yatırımları sayesinde, televizyon kanallarını ve web sitelerini propaganda maksatlı aktif şekilde kullanabilmektedirler. Nitekim Suudi Arabistan'ın Libya medyasına ilk girişinin ardından, Katar kaynaklı botların ve sosyal medya hesaplarının aktifleşmesi, bu savaşın bazı alışılmadık yönlerini gözler önüne sermiştir (Megerisi, 2019: 15-16).

Bölgesel aktörlerin yanında Libya'daki vekâlet savaşını şekillendiren küresel aktörler incelendiğinde, Suriye'deki askeri varlığı nedeniyle Doğu Akdeniz'in önemli aktörlerinden bir olan Rusya dikkat çekmektedir. Libya'daki küresel aktörler içerisinde Rusya'yı diğerlerine göre önemli kılan, Batı'nın yarattığı sorunları Suriye'deki çatışmalardan sonra Libya'da da Rusya'nın çözme kapasitesine sahip olacağı algısından kaynaklanmaktadır. Megerisi'ye (2019: 10-11) göre Rusya, Libya'daki vekâlet savaşında Hafter'e destek vermekle birlikte, 2014'ten beri özel askeri şirketi Wagner aracılığıyla Hafter güçlerine danışmanlık, askeri eğitim ve Rus silahlarının bakımı şeklinde askeri yardım sağlamaktadır. Hatta Robinson'un (2020) ifadesine göre ABD Afrika Komutanlığı, Wagner'e ait iki bin paralı askerin Hafter ile birlikte savaştığına yönelik istihbarata sahip olmasına rağmen, Rusya bu desteği her zaman yalanlamıştır.

Rusya, Hafter'i askeri olarak desteklese de Türkiye'nin desteğiyle UMH'nin Libya'da etkisini giderek arttırmasıyla, Trablus'ta BM liderliğindeki müzakerelere

siyasi destek vererek, UMH'ye de dolaylı yoldan göz kırpmaktadır. Bu durum, Suriye'dekine benzer bir doğrudan Rus müdahalesinin Libya'da olmayacağını göstermektedir. Aslında Rusya, her iki gruba da mesafeli yaklaşarak hem ABD'nin Libya'da bıraktığı arabuluculuk ve liderlik vasfını doldurmayı hem de Libya'nın geleceğinde söz sahibi olmayı istemektedir (Mezran ve Miller, 2017: 4).

Bu noktada ABD'nin, her ne kadar 2011 yılında Kaddafi rejimini deviren NATO müdahalesinin liderliğini üstlendiği görülse de 2014 yılı sonrası çatışmalarda sınırlı bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Söz konusu çatışmalarda ABD resmi olarak UMH'yi destekliyor görünse de Hafter'e karşı mücadelesinde ona büyük bir destek sağlamamakla birlikte, Zaman zaman da Hafter'i destekleyici eylemlerde ve açıklamalarda bulunmuştur (Robinson, 2020). Yine de ABD, Libya'daki temel çıkarlarını koruduğunu söylemek mümkündür. Bu çıkarlar başta DEAŞ olmak üzere terörizmle mücadele ve Libya siyasetinin küresel petrol piyasalarını bozmasını engellemektir. Örneğin, ABD ordusu Sirte'de DEAŞ'ın yenilmesinde aktif rol oynamış ve UMH'ye özel kuvvetler ve hava desteği sağlamıştır (Megerisi, 2019: 12-13).

Avrupa ülkelerinden Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya bu vekâlet savaşında ABD'ye göre daha fazla rol üstlenmişlerdir. İtalya, UMH'ye verdiği destek konusunda sabit ve tutarlı kalırken, Hafter'i de bir çözüme dâhil etmenin önemini de savunmaktadır. Bununla birlikte, Birleşik Krallık ve Fransa'nın davranışları daha tutarsızdır. Her iki ülke de görünürde UMH'yi desteklemiş olsa da, bu ülkelerin özel harekât kuvvetleri, Bingazi'de ve diğer doğu bölgelerinde Hafter'in birliklerine aktif olarak yardım ettikleri ifade edilmektedir. Fransa, Libya'nın güney kesiminde nüfuzunu sürdürmekte ısrarcı olduğundan siyasi müzakere sürecinin sonuçları ne olursa olsun ülkedeki farklı fraksiyonları desteklemekten çekinmemiştir (Mezran ve Miller, 2017: 5). Fransa'nın resmi söylemlerine göre, sadece Libya'daki farklı gruplar arasında ara buluculuk faaliyetleri yaptığı algısını oluşturmaya çalışsa da Fransa hem Hafter hem de UMH'ye mali ve askeri destek sağlamaktadır. Fransa'nın çelişkili stratejisi, birbirini tamamlayan çeşitli sebeplerden kaynaklanmaktadır zira Libya'da çok boyutlu olarak tanımlanabilecek çeşitli çıkarları mevcuttur. Bu noktada Fransa, Libya'da gelecekte hangi aktörün otoriteyi ele geçireceğini öngöremediği için her iki aktöre de destek vererek hem mevcut hem de gelecekteki çıkarlarını korumayı hedeflemektedir. Ancak genel kanı, Fransa'nın Hafter'i "Orta Doğu'nun tipik seküler güçlü lideri" olarak gördüğü ve Hafter aracılığıyla Libya'daki Fransız devleti ve şirketlerinin çıkarlarını muhafaza edebileceğidir (Faytre, 2020: 1-5). Ayrıca Fransa Hafter'in

başarısız olma ihtimaline karşı ve Libya'ya doğrudan bir müdahale konjonktürü oluşması durumunda, Libya'nın güney komşuları olan Nijer ve Çad'da kalıcı olarak 3.000'den fazla asker bulundurmaktadır. Kuzey Çad'daki (Faya-Largeau hava üssü ve Zouar) ve Nijer-Libya sınırındaki (Madama) birkaç Fransız üssünün yeniden faaliyete geçirilmesi, açık bir şekilde Fransa'ya Libya'ya müdahale kapasitesi sağlamayı amaçlamaktadır (Reeve, 2015: 4).

Sonuç olarak Libya'daki vekâlet savaşı, çatışmaların uzamasına yardımcı olmaktadır. Bugün Libya'da barışı engelleyen silahlı grupların çoğu, vekâletini yürüttükleri devletlerin sürekli desteği olmasa, muhtemelen ya yok olacaklar veya siyasi bir anlaşma zemini aramak zorunda olacaklardır (Harchaoui ve Lazib, 2019: 13-14).

4. SURIYE VE LIBYA'DAKİ VEKÂLET SAVAŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Arap baharı sonrası Suriye ve Libya'da meydana gelen çatışmalarda birden fazla vekil aktör, silah, eğitim ve finansman kanalı ile asil aktörler (ve genellikle aynı anda birden fazla sponsor) tarafından çeşitli politik amaçlar doğrultusunda desteklendiklerinden ve bu aktörlerin söz konusu çatışmalarda anahtar rol oynamalarından, bu çatışmaların doğası ve karakteri vekâlet savaşının çıkarımlarına uymaktadır.

Suriye ve Libya'da savaşan asil ve vekil aktörlerin her birinin farklı çıkarlara sahip olması otoritelerin parçalanmasına neden olmakla birlikte, bu durum herhangi bir yeniden yapılanma çabasını ve bir devlet aygıtının olası kuruluşunu daha da zayıflatmıştır. Sonuçta kaçınılmaz olarak, çeşitli aktörler arasındaki rekabet, zaten Suriye ve Libya siyasetinde aktif rol alma çabasında olan bir dizi aktörün çatışmalara müdahil olmasını sağlamış ve bu da çatışmaları bir vekâlet savaşına dönüştürmüştür. Sonuç olarak Suriye ve Libya'da meydana gelen çatışmalar kendi iç dinamikleriyle bağlantılı olarak, savaşın şiddetinin artmasıyla da birlikte bir bölgesel ve uluslararası boyut kazanarak, dışarıdan bir müdahaleye açık hale gelmiştir. Bu bağlamda, her ne kadar asil aktörlerin vekil olarak hareket eden aktörlere verdikleri destek üzerinden bu çatışmalar vekâlet savaşları olarak kavramsallaştırılsa da, kendi içlerinde çeşitli benzerlikleri ve farklılıkları bulunmaktadır.

Bu bölümde iki vaka arasında karşılaştırma yapılırken değişken olarak, aktörlerin amaçları ve bu amaç doğrultusunda kurdukları bağın boyutları (asil-vekil

ilişkisinin türü) esas alınmış olup, bu yöntemle vekâlet savaşlarının hem amaç hem de kurulan bağ bakımından farklı boyutlara sahip olup olmadığı sorgulanmıştır.

İki savaş karşılaştırılırken ilk olarak belirtilmesi gereken, bu savaşlara yönelik yapılan analizlerin çoğunun özellikle küresel ya da bölgesel aktörlerin jeostratejik veya jeopolitik gerekçelere ve çıkarımlara dayandığıdır. Ancak her iki savaşta da asil aktör olarak adlandırılan küresel ve bölgesel aktörlerin çatışmaların başlamasına ve giderek şiddetlenmesine etkileri olsa da, söz konusu savaşların kimlik gibi ya da yerel aktörlerin çıkarları gibi kendi iç dinamikleri de karşılaştırma yapılırken göz ardı edilmemelidir. Bu noktada iki savaşa da müdahil olan asil ve vekil aktörlerin amaçları incelendiğinde;

Her iki savaşta da yaşanan mücadelelerde her bir aktörün farklı gündemi ve amacı olmakla birlikte, bu amaçların ortak noktası özellikle bölgesel edinim, politik, ekonomik ve askeri çıkarların korunması şeklindedir. Söz konusu savaşlara katılan asil aktörler incelendiğinde, benzer aktörlerin savaşa müdahil olduğu görülmektedir. Ancak Fransa ve İtalya gibi Avrupa ülkeleri Libya'da yer alırken, Suriye'de doğrudan yer almamakta, benzer şekilde İran da Suriye'de yer alırken, Libya'da yer almamaktadır. Özellikle İran'ın Libya'da yer almaması çatışmanın, Suriye'de yaşanan çatışmadan farklı olarak Sünni ve Şii gibi mezhepsel çatışma dinamiklerini içermediğini ve ilgili devletlerin sosyal grupların (özellikle kimliklerinin) korunması gibi bir amacı taşımadıklarını göstermektedir. Avrupa devletlerinin de Suriye'ye göre Libya'da daha fazla yer alma istekleri, Libya'nın petrol kaynakları düşünüldüğünde çatışmaların Suriye'ye göre daha fazla ekonomik nedenler taşıdığı durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Aktör bağlamında ilgili savaşlarda bir diğer dikkat çekici husus, ABD ve Rusya'nın konumudur. ABD her iki savaşta da politik ve askeri çıkarları doğrultusunda aynı amaçlarla yer alırken, sınırlı ve dolaylı bir şekilde müdahalede bulunmayı tercih etmiştir. Ancak Rusya, Suriye'de bölgesel edinim gibi daha geniş politik hedeflere sahipken, doğrudan müdahaleyi tercih etmekle birlikte, Libya'da ise, ilgili ülkenin yeniden yapılanma sürecinde yer alarak, özellikle ABD ve Batı'ya karşı siyasi ve ekonomik çıkarlar elde edebilmek için dolaylı ve sınırlı şekilde yer almayı tercih etmiştir. Bu durum özellikle Rusya'nın Suriye'de yürüttüğü savaşın maliyeti ortadayken, Libya'daki vekâlet savaşına tercihen değil, zorunluluktan katıldığını göstermektedir. Söz konusu bu farklılıklar her iki savaşta da çok sayıda vekil aktörün desteklenmesine ve çıkarlar doğrultusunda zamanla değişen asil-vekil ilişkileri ile birlikte daha fazla dış ve iç aktörün çatışmalara

katılmalarına ve mücadelelerin daha karmaşık vekâlet savaşlarına dönüşmelerine sebebiyet vermiştir.

Suriye ve Libya'da yürütülen vekâlet savaşlarının asil aktörler dışında belirleyici bir diğer paydaşı da vekil aktörlerdir. Söz konusu savaşlara müdahil olan vekil aktörlerin konuları karşılaştırıldığında;

Öncelikle savaşların iç dinamikleri değerlendirildiğinde, Libya'da bölgesel yerel grup ve kabile bölünmeleri, Suriye'de ise mezhepsel etnik bölünmeler dikkat çekicidir. Libya'daki siyasi bölünmelerin neden olduğu iç savaşın temelini birbirleriyle çatışan bölgesel, kabile, siyasi ve dini fay hatları oluştururken, bu fay hatları üzerinden yerel milis ve siyasi gruplar Libya'nın yeniden yapılandırılması sürecinde öncelikle ekonomik, sonrasında ise politik edinimler elde etme arayışındadırlar. Libya'da General Halife Hafter ve ona bağlı güçler ile Ulusal Mutabakat Hükümeti'ne bağlı güçler arasında esasen kaynak mücadelesi üzerine olan çatışma, aktörleri kutuplaştıran, radikalleştiren ve yıkımı derinleştiren bir savaş yaşanmasına neden olmaktadır. Suriye'de ise yerel aktörlerin temel amacı topraksal genişleme ve yönetme mantığı üzerine kuruludur. Bu amacı ise kimlik gibi düşünsel tercihlerle desteklemektedirler. PYD/YPG ve DEAŞ terör örgütleri gibi bazı aktörler topraksal kazanım ve kontrol ile kendi devletlerini kurmayı amaç edinmekle birlikte, bu amaçlarını gerçekleştirebilmek için de kimliksel motivasyon kaynakları üzerine örgütlenmişlerdir.

Suriye ve Libya'daki çatışmalarda yer alan vekil aktörlerin farklı özellikleri olduğu gibi ortak noktaları da bulunmaktadır. En önemli ortak nokta bazı aktörlerin para ve ekonomik kazanç motivasyonu ile çatışmalara müdahil olmalarıdır. Her iki savaş da, otorite boşluğundan yararlanan ve bazıları doğrudan çatışmaya dâhil olan ve bu çatışmalardan basitçe kar sağlayan güçlü aktörleri içermektedir. Bu savaşlarda yer alan paralı askerler bu kategoriye dâhil olmakla birlikte, siyasi amacı olan diğer aktörler de söz konusu savaş ekonomisinden gelir elde etme yolunu tercih edebilmektedirler.

İki savaş arasındaki en önemli fark, vekil aktörlerin asil aktörlerle oluşturdukları bağlarda yatmaktadır. Bu noktada Fox'un (2019: 62-64) ve Szekely'in (2016: 452) ortaya koyduğu yaklaşımlara göre Suriye'deki vekâlet savaşı "sömürücü" model ile "kolektif asiller" modeline uyarken, Libya'daki "işlem" modeli ile "çoklu asiller" modeline uymaktadır.

Vekâlet savaşına yönelik kuramsal açıklamaların yapıldığı bölümde de değinildiği gibi bu modeller oldukça benzer görünse de işleyişleri farklıdır.

“Sömürücü” ve “kolektif asiller” modelinin uyduğu Suriye’de tamamen hayatta kalma ilkesine bağlı olan vekil aktörler bulunmakla birlikte; asil aktörler, vekillerin hayatta kalması için can damarlarını sağlamaktadırlar. Bu durum, her biri kendi çıkarları ve tercihleri olan ve her biri bir dereceye kadar özerkliğe sahip olan ve yine de karar vermek için asiller ile birlikte çalışması gereken vekil aktörlerin bulunduğu ilişki türünü işaret etmektedir. Örneğin ABD’nin desteğini kesmesi durumunda PYD/YPG’nin ne Suriye ve İran’a karşı ne de Türkiye’ye karşı varlığını sürdürebilme şansı bulunmamaktadır. Benzer şekilde Türkiye’nin desteğini kesmesi durumunda, başta ÖSO olmak üzere muhaliflerin de Suriye, İran ve Rusya bloğuna karşı herhangi bir şansı bulunmamaktadır. Bu bağımlılık, Suriye’deki çatışmalarda asil ile vekil aktörler arasında güçlü bir bağ oluşturmakta ve bu da asilin vekil üzerinde neredeyse sınırsız güce ve etkiye sahip olmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu yaklaşıma göre vekil, yalnızca asilin amaçlarını sağlama yeteneği kadar faydalıdır. ABD’nin ÖSO’dan uzaklaşarak PYD/YPG’yi kullanmaya başlaması örneğinde olduğu gibi vekil, asilin amaçlarına doğru ivmeyi koruyamadığında, asil vekilden uzaklaşma eğilimindedir.

“İşlem” ve “çoklu asiller” modelinin uyduğu Libya’da ise, vekil aktörler ilişkideki güçlü “simsar” konumundadır. Bu noktada Libya’nın önemli yerel aktörlerinden olan Hafter ve UMH, çoğu durumda asil devletlerden bağımsız hareket etme eğilimindedirler ancak birbirlerini yenmek ve Libya’da tek otorite olabilmek adına destek arayışlarını sürdürmektedirler. Libya’da işlem modeli mantığının uygulanıyor olması sebebiyle de vekil aktörlerinin taktikleri ve stratejileri büyük ölçüde kendi iç organizasyon mantıklarına dayanmış ve yerel, bazen de kişisel değerlendirmelere göre şekillenmiştir. Bu durum, başta Hafter olmak üzere vekil aktörlerin asil ile ilişkisinde güce sahip olmasına neden olmaktadır. Çünkü asil ile ilişkisi tamamen işlemseldir. Bu durum Libya’da vekil aktörlerin asil aktöre, asil aktörlerin de vekil aktörlere Suriye’deki sömürücü model gibi bağımlı olmamasını sağlamıştır. “Çoklu asiller” modelini işaret eden bu durumda, vekil aktörün aynı anda birden çok asil aktör tarafından desteklendiği ilişki durumunun söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Bu duruma Hafter ya da UMH güçlerinin zaman zaman karşı cephede yer aldığı bilinen asil aktörlerle sık sık görüşme içerisinde olmaları örnektir. Rusya’nın Hafter’e desteğine rağmen, UMH’yi de muhatap alması ya da ABD ve Fransa’nın hem Hafter’e hem UMH’ye destek olması gibi.

Libya’da savaşan vekil aktörlerin işlem modeline uygun olarak asil aktörlerle bağlarının zayıf olmasının bir diğer nedeni de Suriye’deki vekil aktörlerin tersine

büyük miktarlarda olmasa da maddi özerkliğe sahip olmalarıdır. Harchaoui ve Lazib'in (2019: 13-14) ifadesine göre Libya'daki vekil aktörler, Libya'nın geniş kamu hazinesinden yararlanmak için askeri güçlerini ve siyasi güçlerini kullanmakla birlikte, aynı zamanda yasadışı faaliyetlerde bulmaktadırlar. Bu durum, asil devletlerin vekil aktörleri belirli bir istenen davranışı izlemeye teşvik etmede önemli ölçüde daha büyük bir güçlkle karşılaşmalarına neden olmaktadır.

Sonuç olarak Suriye ve Libya'daki çatışmalar özelinde yer alan tüm bu farklılıklar, vekâlet savaşlarının hem kurulan bağ hem de amaç bakımından tek yönlü olmadığını, bunun yerine kendi içerisinde karşılıklı ve farklı boyutlara sahip olduğunu göstermiştir.

SONUÇ

Soğuk Savaş sonrası dönemdeki özellikle Arap baharı ile başlayan alışılmadık çatışmaları açıklayabilme çabası, savaş çalışmaları literatürünü yeni nesil savaş yaklaşımları oluşturmaya teşvik etmiştir. Geleneksel savaş çalışmalarına göre somut ve uzun vadeli deneyimlere dayanmayan bu yeni yaklaşımlar, günümüz çatışmalarını açıklamada başarısız olmuş ve geleneksel savaş yaklaşımlarının yeniden yorumlanarak tekrar gündeme gelmesini sağlamıştır. Böylelikle, şimdiye kadar ağırlıklı olarak Soğuk Savaş sırasında ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki dolaylı mücadeleyle ilişkilendirilen ancak daha eski dönemlere dayanan “vekâlet savaşı”, günümüzdeki çatışmaları açıklamak için bir kez daha araştırmacıların yoğun ilgi odağı olmuştur.

Vekâlet savaşının, savaşların politik sonucunu etkilemek isteyen üçüncü tarafların, başka aktörler vasıtasıyla çatışmaya dolaylı olarak girmesi olarak ifade edildiği tanımından hareketle ve Arap baharı sonrası Suriye ve Libya'da meydana gelen çatışmalarda birden fazla vekil aktörün, silah, eğitim ve finansman kanalı ile çeşitli politik amaçlar doğrultusunda asil aktörler tarafından desteklenmiş olmasından, bu çatışmaların doğası ve karakteri vekâlet savaşı teorisinin çıkarımlarına uymaktadır.

Çalışmanın ana çerçevesini de oluşturan vekâlet savaşları, Arap Baharı'ndan sonraki süreçte özellikle de Suriye ve Libya'da devlet dışı aktörlerin kazandığı önem göz önüne alındığında incelemeye değer bir konu olmuştur. Bu doğrultuda çalışmada, günümüzde meydana gelen her vekâlet savaşının kuramsal boyutu ele alınmaktan ziyade, vekâlet savaşını temsili olarak test edebilmek için, Suriye ve Libya'daki çatışmalar özelinde ampirik örnekler kullanılmıştır. Bu örnekler üzerinden hangi saiklerle devletlerin ve devlet dışı aktörlerin vekâlet savaşlarına

müdahil oldukları ve asil-vekil ilişkilerinin ardındaki farklı stratejik etkileşimlerin kuramsal olarak nasıl açıklanabileceği sorularına cevap aranmıştır. Bu sorulara cevap verebilmek adına örnekler arasındaki farklılıklar karşılaştırmalı vaka analizi kullanılarak ele alınmıştır. İki vaka arasında karşılaştırma yapılırken değişken olarak, aktörlerin amaçları ve bu amaç doğrultusunda kurdukları bağının boyutları (asil-vekil ilişkisinin türü) esas alınmış ve bu karşılaştırma neticesinde, vekâlet savaşlarında aktörlerin bölgesel edininim, politik, ekonomik ve askeri çıkarların korunması gibi benzer amaçları olsa da farklı saiklerle yer aldıkları ve bu çerçevede kurdukları asil-vekil ilişkilerinin ardında farklı stratejik etkileşimler ile bağların olduğu sonuçları ortaya çıkmıştır.

Karşılaştırma neticesinde özellikle Suriye’de “sömürücü” model ile “kolektif asiller” modeli çerçevesinde asil-vekil ilişkisinin kuvvetli, Libya’da ise “işlem” modeli ile “çoklu asiller” modeli çerçevesinde daha zayıf olması iki örnek arasındaki en dikkat çekici farklılık olmuştur. Bu farklılık Suriye’de asil aktörlerin vekil aktörler üzerindeki yaptırım gücünü sağlamlaştırırken, Libya’da zayıflatmaktadır. Libya’da bu durumun yarattığı ikilem vekâlet savaşını giderek birçok küresel aktörün yer aldığı jeopolitik bir karşılaşmaya dönüştürmektedir. Suriye’de ise Libya’ya göre asil-vekil ilişkisinin kuvvetli olması, asil aktörlerin daha artan bir şekilde çatışmalara angaje olmalarına ve savaşın akıbetini belirleyecek ana aktörler haline gelmelerine neden olmaktadır. Bu durum asil aktörler arasında Suriye ile ilgili hedeflerini ve birbirleriyle münasebetlerini içeren geniş bir çözümsüzlük yarattığından, siyasi olarak “nasıl bir Suriye inşa edilecek” sorusunun cevabının bulunmasını da giderek zorlaştırmaktadır.

Söz konusu farklılıklara rağmen, Suriye ve Libya’daki çatışmalar vekâlet savaşının kullanımıyla ilgili hem günümüz hem de gelecek adına çıkarımlarda bulunulmasını kolaylaştırmaktadır. Bu çıkarımlardan en önemlisi, koşullar doğrudan müdahale eşiğini geçmediği sürece vekâlet savaşları, devletlere dolaylı müdahale etme yeteneğini sağlamaya devam etmektedir. Özellikle bu yeteneği Soğuk Savaş döneminin tersine artık sadece küresel güçler değil, bölgesel güçler de kullanma eğilimindedirler. Bu durum bölgesel güçler arasındaki rekabet dengeye ulaşmadıkça artarak devam edecek ve özellikle iç savaşların vekâlet savaşlarına dönüştüğü bölgelerde, ulusal toprak bütünlüğünü bozan genellikle askeri kontrol veya etnik topluluk, aşiret ya da mezhep ayrımlarına dayanan yeni yerel aktörlerin ve alt-ulusal yönetim biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acun, C. ve Keskin, B. (2016). *PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Alca, D. (2020). Kim: Yeni Savaşlarda Asil Vekil Sorunu. *Savunma Bilimleri Dergisi*. 19 (37), 25-48.
- Al-Monitor. (2013). The Reasons Behind Hezbollah's Decision to Fight in Syria. *Al-Monitor*, <https://www.al-monitor.com/originals/2013/04/reasons-hezbollah-decision-fight-syria-lebanon.html#ixzz6r4spoBYh>, Erişim Tarihi: 25.03.2021.
- Askeroğlu, S. (2020). Suriye İç Savaşının Onuncu Yılında Değişen Dengeler. *İran Araştırmaları Merkezi*, <https://iramcenter.org/suriye-ic-savasinin-onuncu-yilinda-degisen-dengeler/>, Erişim Tarihi: 30 Mart 2021.
- Atrache, S. (2014). How Hezbollah is Changing the War in Syria - and Vice Versa. *Huffington Post*, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/eastern-mediterranean/syria/how-hezbollah-changing-war-syria-and-vice-versa>, Erişim Tarihi: 29 Mart 2021.
- Berti, B. ve Guzansky, Y. (2014). Saudi Arabia's Foreign Policy on Iran and the Proxy War in Syria: Toward a New Chapter?. *Israel Journal of Foreign Affairs*, 8(3), 25-34.
- Bremmer, I. (2018). These 5 Proxy Battles Are Making Syria's Civil War Increasingly Complicated. *Time*, <https://time.com/5162409/syria-civil-war-proxy-battles/>, Erişim Tarihi: 30 Ekim 2020.
- Brewer, C. G. (2011). Peril by Proxy: Negotiating Conflicts in East Africa. *International Negotiation*, 16(1), 137-167.
- Brooks, D. (2013). One Great Big War. *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2013/08/30/opinion/brooks-one-great-big-war.html>, Erişim Tarihi: 09 Ekim 2020.
- Brown, S. (2016). Purposes and pitfalls of war by proxy: A systemic Analysis. *Small Wars and Insurgencies*, 27(2), 243-257.
- Cragin, R.K. (2015). Semi-Proxy Wars and U.S. Counterterrorism Strategy. *Studies in Conflict & Terrorism*, 38(5), 311-317.
- Deutsch, K. (1964). External Involvement in Internal Wars. Ed. H. Eckstein, *Internal War: Problems and Approaches*, 100-110, New York: Free Press of Glencoe.

- Ekşi, M. (2017). The Syrian Crisis As A Proxy War And The Return of The Realist Great Power Politics. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Hybrid Warfare Special Issue, 1(2), 106-129.
- Erkmen, S. (2019). *Silahlı Güçler; Ordular, Para-Militer Yapılar, Özel Askeri Şirketler*. Güvenlik Yazıları Serisi, No.39, https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/SilahlıGucler_SerhatErkmen_v.1.pdf, Erişim Tarihi 14 Ekim 2020.
- Erol, M.S. ve Çelik, K.E. (2018). Abd'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 14-45.
- Faytre, L. (2020). Fransa'nın Libya Politikası. *Seta Analiz*, Sayı 259.
- Ford, R.S. (2019). The Syrian Civil War A New Stage, But Is It The Final One? *The Middle East Institute*, Policy Paper 2019-8.
- Fox, A. C. (2019). Conflict and the Need for a Theory of Proxy Warfare. *Journal of Strategic Security*, 12(1), 44-71.
- Frantzman, S.J. (2020). *Libya is now the Middle East's most important proxy war*. <https://www.spectator.co.uk/article/libya-is-now-the-middle-east-s-most-important-proxy-war>, Erişim Tarihi: 02 Aralık 2020.
- Friedman, T.L. (2018 Nisan 15). Are Iran and Israel Headed for Their First Direct War? *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2018/04/15/opinion/war-syria-iran-israel.html>, Erişim Tarihi: 02 Haziran 2020.
- Groh, T.L. (2019). *Proxy War: The Least Bad Option*. Stanford CA, Stanford University Press.
- Harchaoui, J. ve Lazib, M. (2019). Proxy War Dynamics in Libya. *The Proxy Wars Project*.
- Hughes, G.A. (2014). Syria and the perils of proxy warfare. *Small Wars and Insurgencies*, 25(3), 522-538.
- Hughes, G.A. (2012). *My Enemy's Enemy: Proxy Warfare in International Politics*. Brighton: Sussex Academic Press.
- Hyde, C. P. (2020). Terror and the International Arms Trade: How Differing Definitions Impact Proxy Wars. *Texas International Law Journal*, 55(2), 327-348.
- Kharief, A. (2020). Libya's proxy war. *Le Monde Diplomatique*, <https://mondediplo.com/2020/09/04libya>, Erişim Tarihi: 09 Aralık 2020.
- King, L. (2016). *Who wants what in Syria: World powers jostle for influence*. <https://www.mcall.com/news/nationworld/la-fg-syria-great-game-20161223-story.html>, Erişim Tarihi: 02 Kasım 2020.

- Kubovich, Y. (2018). Israel Launched World's First Air Strike Using F-35 Stealth Fighters, Air Force Chief Says, *Haaretz*, <https://www.haaretz.com/israel-news/security-aviation/with-iran-in-syria-israel-launched-world-s-first-air-strike-using-f-35-stealth-fighters-1.6110706>, Erişim Tarihi: 12 Haziran 2020.
- Kurt, V. (2020). 27 Kasım Anlaşmasından Berlin Konferansı'na Libya'da Yeni Denklem. *Seta Analiz*, Sayı 306.
- Lynch, C. (2015). Why Putin Is So Committed to Keeping Assad in Power. *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2015/10/07/putins-russia-is-wedded-to-bashar-al-assad-syria-moscow/#>, Erişim Tarihi: 21 Mart 2021.
- Martini, A. (2020). The Syrian wars of words: international and local instrumentalizations of the war on terror. *Third World Quarterly*, 41(4), 725-743.
- Megerisi, T. (2019). Libya's Global Civil War. *European Council on Foreign Relations*, https://ecfr.eu/publication/libyas_global_civil_war1/, Erişim Tarihi: 02 Kasım 2020.
- Mezran, K. ve Miller, E. (2017). Libya: From Intervention to Proxy War. *Atlantic Council*.
- Mumford, A. (2013a). *Proxy Warfare*. Cambridge: Polity Press.
- Mumford, A. (2013b). Proxy Warfare and the Future of Conflict. *The RUSI Journal*, 158(2), 40-46.
- Nasr, V. (2013). Iran Outmaneuvering U.S. In Syrian Proxy War. *Pittsburgh Post*, <https://search.proquest.com/docview/1366572052?pq-origsite=summon>, Erişim Tarihi: 10 Ekim 2020.
- Oğuz, Ş. ve Çelik, K. E. (2018). Conflict in Syria: Is it a Proxy Warfare?. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 44-69.
- Okur, M.A. (2018). İç Savaştan Suriye Savaşlarına. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/ic-savastan-suriye-savaslarina/1082185>, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2020.
- Paffenroth, A. (2014). *Outsourcing Conflict "An Analysis of the Strategic Underpinnings of Proxy Warfare"*. Baltimore: Maryland.
- Peralta, E. (2015). *We Ask Experts: Has The Situation In Syria Become A Proxy War?*, <https://www.npr.org/sections/thetwo-way/2015/10/16/449181764/we-ask-experts-has-the-situation-in-syria-become-a-proxy-war>, Erişim Tarihi: 25 Ekim 2020.
- Phillips, C. (2016). *The Battle For Syria International Rivalry in The New Middle East*. London: Yale University Press.

- Phillips, C. ve Valbjørn, M. (2018). ‘What is in a Name?’: The Role of (Different) Identities in the Multiple Proxy Wars in Syria. *Small Wars and Insurgencies*, 29(3), 414-433.
- Polat, D.Ş. (2020). Türkiye’nin Suriye’nin Kuzeyindeki Askeri Harekâtının Amaçları ve Sonuçları. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33), 53-96.
- Rais, M. (2013). Syrian crisis: a proxy war. *Le Journal International*. https://www.lejournalinternational.fr/Syrian-crisis-a-proxy-war_a692.html, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2020.
- Rauta, V. ve Mumford, A. (2017). Proxy Warfare and Contemporary Security Environment, Ed. Robert Dover-Huw Dylan-Michael S. Goodman, *The Palgrave Handbook of Security*, London: Palgrave Mcmillan.
- Reeve, R. (2015). Libya’s Proxy Battlefield, *Oxford Research Group Briefing*.
- Robinson, K. (2020). Who’s Who in Libya’s War?. *Foreign Affairs*, <https://www.cfr.org/in-brief/whos-who-libyas-war>, Erişim Tarihi: 10.12.2020.
- Ryan, C. (2012). The New Arab Cold War and the Struggle for Syria. *Middle East Research and Information Project*, <https://merip.org/2012/03/the-new-arab-cold-war-and-the-struggle-for-syria/>, Erişim Tarihi: 15 Ekim 2020.
- Seliktar, O. ve Rezaei, F. (2020). *Iran, Revolution and Proxy Wars*. Palgrave Macmillan.
- Sullivan, M. (2014). Hezbollah in Syria. Middle East Security Report 19, http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Hezbollah_Sullivan_FINA_L.pdf, Erişim Tarihi: 23 Mart 2021.
- Üstün, K. (2016). US alliance with Syrian PYD alienates Turkey. *Aljazeera*, <https://www.aljazeera.com/opinions/2016/6/2/us-alliance-with-syrian-pyd-alienates-turkey>, Erişim Tarihi: 23 Mart 2021.
- Yeşiltaş, M. ve Duran, B. (2018). Ortadoğu’da Devlet Dışı Aktörlerin Yükselişi. Ed M. Yeşiltaş ve B. Duran, *Ortadoğu’da Devlet Dışı Silahlı Aktörler*, 9-31, İstanbul: SETA Kitapları.
- Yücel, H. (2018). Hukuki Açıdan ABD’nin PKK/YPG’ye Silah Yardımı. *Seta Analiz*, <https://www.setav.org/perspektif-hukuki-acidan-abd-nin-pkk-ypg-ye-silah-yardimi/>, Erişim Tarihi: 02 Kasım 2020.